

„PASCUA ROMANORUM”

Adalékok a honfoglalás előtti Pannónia településföldrajzához

Valójában a honfoglalást követő magyar megtelepedés egyik legfontosabb kérdése, hogy kik laktak ezen a földön a honfoglalás idejében, vagyis kiket és milyen politikai, természeti és gazdasági viszonyokat találtak ezen a tájon a honfoglalók. Természetesen abban a felfogásban, ahogyan a krónikáink is tárgyalják a honfoglalást, nyilvánvaló és szükségszerű ennek a kérdésnek a felvetése. Amennyiben ugyanis megmaradunk a honfoglalás egy adott időponthoz köthető felfogása mellett, és azt egy egyszeri és hirtelen jött politikai, társadalmi, uralmi és etnikai változással kötjük egybe, úgy jogosnak tűnik az igény annak megválaszolására, hogy egyáltalán valakiknek a kárára is történetelt-e a magyar honfoglalás. Éppen azért kérdéses a honfoglalásnak az a beállítása, amely annak részeseit aktív és passzív résztvevőkre osztja.

Anonymus Gesztájának 9. fejezetében beszél a magyarok bejövetele előtt Pannóniában élt népekről. A megtelepedés helyének közelebbi megjelölése nélkül szlávokat, bolgárokat, vlachokat és a „rómaiak pásztoraikat” említi.¹ Továbbá leírja (c. 9.), hogy: „Úgy tartják, hogy Attila király halála után Pannónia földje római legelő volt, mivel az ő nyájaik legelészték Pannónia földjén. Jogosan mondják tehát Pannónia földjét rómaiak legelőjének, mert hiszen a magyarok javaiból a rómaiak húztak hasznot.”² (c. 11.) „Úgy tartják, hogy ... (Pannónia földje) először Attila király birtokában volt. Halála után Pannónia földjét római előkelők foglalták el egészen a Dunáig, ahol is saját pásztoraikat helyezték el. Azt a földet pedig, amely a Tisza és a Duna között fekszik, maga Keán, a bolgárok fejedelme, Zalán nagyapja foglalta el egészen a lengyel és ruthén határvidékig, ahol is szlávokat és bolgárokat telepített le. Azt a földet pedig, amely a Tisza és az Igfon-erdő, valamint Erdély között fekszik, a Maros és a Szamos folyók között, maga Marót vezér szállta meg, akinek az unokáját a magyarok Ménmarótnak nevezik, ennek a Marót vezérnek sok barátja volt, és földjén lakott a kozárok népe. Azt a földet pedig, amely a Maros és Orsova (Vrscia) között fek-

szik, egykor a kunok segítségével a vidini Glád vezér szállta meg, akinek nemzetségéből származik Ajtony (Ochtun), akit a Maros mentén fekvő várában, Szent István királyunk idejében a király unokája, Doboka fia Csanád megölt, mivel Ajtony fellázadt másokkal együtt a király ellen. A király Csanádot tettéért Ajtony birtokaival jutalmazta, és annak feleségét is hozzáadta. A királynak ugyanis szokása volt a javakat hívei között szétosztani, Ajtony várát ettől fogva Csanád-várnak hívják.”³ — Az előadásból világosan kitűnik, hogy itt a ‘vlachi’ nem azonos a római pásztorokkal (patores romanorum). A XI. századi gesztával és a későbbi krónikák előadásával ellentétben Anonymus a vlachokat nem azonosítja a ‘római pásztorok’-kal.⁴ Anonymusnál ugyanis azt olvassuk, hogy ezeket a római pásztorokat (pastores romanorum-ot jelzős genitivusnak fogva fel!) bizonyos római előkelők (romani principes) telepítették le egykor Pannóniában, mégpedig Attila halála (453) után.

Ismerve Pannónia — adatokban meglehetősen szűkös — kései történetét,⁵ az Anonymusnál is szereplő „romani principes” esetében csakis a IX. század elején szerepet játszó „rectores bulgarorum”-ra gondolhatunk, akiket a bolgárok helyeztek a Dráva—Száva-közén lakozó karantán szlávok fölé.⁶ Figyelemre méltó az Anonymusnál fennmaradt krónikás hagyomány, amely tudni véli, hogy Attila halála (453) után Pannónia ismét római uralom alá került.⁷ — Helyénvaló ugyanakkor Deér József azon megállapítása is, hogy amikor Anonymus művének 9. fejezetében a magyarok bejövetele előtt Pannóniában élt népekről beszél, az előadásban Pannónia itt nem kifejezetten a Dunántúlt, hanem a Karoling-kori irodalmi gyakorlatnak megfelelően⁸ az egész Magyarországot jelöli. Deér József megállapítását figyelembe véve tehát a fennmaradt tudósításban külön kell választanunk egymástól az egész egykori Magyarország területére és a csak Pannóniára vonatkozó híradásokat mind Anonymusnál, mind pedig a krónikáinkban. Az egykori Magyarország részét alkotó

1 SRH 1937. I. 45.: „*terram Pannonie ... habitarent Sclavi, Bulgari et Blachi ac pastores Romanorum ...*” — Vö.: DEÉR József 1941. 97.

2 SRH. I. 46.

3 SRH 49—50.

4 DEÉR József 1941. 97.

5 Bővebben: DARKÓ Jenő 2001. 7—21.

6 DEÉR József 1928. 5.

7 L. Avitus pannóniai látogatását. — SIDONIUS c.VII. 588—591. — DEMOUGEOT, Emilienne 1979. 768. 12. alj.

8 SCHÜNEMANN, K. 1923.

Pannóniát tehát Anonymus szerint *római pásztorok* (pastores romanorum) lakták a honfoglalás előtt, akiket *római előkelők* (romani principes) telepítettek le ezen a vidéken.⁹ Minden kétséget kizáró módon világos azonban Anonymus előadása ott, ahol a Pannónián (Dunántúlon) kívüli állpotok leírását adja. A Duna és a Tisza között a rutének és lengyelek határvidékéig (*confinium ruthenorum et polonorum*) a bolgárok voltak az urak fejedelmük, Keán vezetése mellett. Tudjuk, a bolgárok Krum kán halála (814) után fokozatosan kiterjesztették uralmukat a Dráva—Száva köze keleti szögletére, a Duna—Tisza közére, a Tiszántúl egy részére és Erdélyben a Maros völgyére.¹⁰ Pannónián kívül, a Kárpát-medencében a IX. században a bolgár jelenlét kézzelfogható valóság,¹¹ aminek története-sen a Szvatoplukkal vívott 892—894. évi nagy pannóniai háború vetett véget, amelynek során végül maga Szvatopluk is halálát lelte (894).¹² Az egykori bolgár jelenlét mellett könnyen valószínűsíthető Anonymus előadásának az a részlete, amely egyfelől a Tisza és az Igfon-erdő, másfelől Erdély, a Maros és a Szamos közötti területet a kozárok földjének mondja, amely értelemszerűen a honfoglalást megelőzően Ménmarót birtokában volt. A Maroson túl pedig a Vidinből jött Glád vezér volt az úr, akinek leszármazottja volt Ajtony, Szent István kortársa, akit a szent király vezére, Doboka fia Csanád Marosvárbán (castrum iuxta Morisium) meggyilkolt. Ezzel az epizóddal Anonymus előadása áttér a honfoglalást követő események taglalására.

Kétségtelen, hogy a Kézainál és a Képes Krónikában fennmaradt hagyomány már nem ismeri a *római pásztorok*-at, így azt sem, hogy Pannóniát valamikor *pascua romanorum* néven emlegették. Kézai két helyen (c.15. és c.16.) emlékezik meg a vlachokról, egyszer a székelyek kapcsán (c.15.), máshol pedig az egyéb (szláv, görög, morva) jövevények (advenae) között (c.16.).

A Képes Krónika (c.14.) viszont úgy tudja, hogy „Pannónia, Pamphylia, Phrygia, Macedónia és Dalmácia” lakói, mivel őket „a hunok gyakorta zaklatták ... Attila engedelmével szülőföldjüket elhagyták, Attilának (ugyanis) nem akartak szolgálni, miután állataikat, valamint a valachokat, akik szolgálók voltak, visszahagyták, Apuliába költöztek, pásztoraik pedig önként Pannóniában maradtak.”¹³ Ebben az esetben a kutatás a Pannóniát Attila miatt elhagyó rómaiak (!?) pásztoraiként fogja fel a *vlachokat*. Azonban az önként visszamaradt pásztorok, éppen az „ac” szócska miatt itt sem lehetnek azonosak a vlachokkal, akik ebben az esetben nem mások, mint az elköltöző rómaiak

szolgái (*coloni*) és nem parasztok, miként azt a magyar fordításban olvashatjuk.¹⁴ Tudjuk ugyanis ezekről a vlachokról, hogy a szláv, görög és morva jövevényekkel együtt „*Attila életében közönséges szolgák voltak*”.¹⁵

Láthattuk, Anonymus használja a „*pascua romanorum*” kifejezést, és azt kifejezetten Pannóniára érti. Ugyanakkor ezzel a megnevezéssel sem Kézainál, sem pedig a későbbi krónikákban nem találkozunk. Viszont kifejezetten említést tesznek a vlachokról, mint a honfoglalás előtt a Kárpát-medencét benépesítő népek egyikéről, akik a térségen belül közelebből nem lokalizálható helyen laktak.¹⁶ Az egykori római birodalom területéről nézve, azonban a Dunán „túl”, vagy éppen Pannóniában a forrásaink már régóta tudni vélték, hogy ott egyrészt pusztaság van, másrészt pedig ezen a pusztaságon bizonyos, közelebből nem ismert „római” pásztorok laktak. C. A. Macartney megállapítása szerint: „egy rejtélyes mondat, amely kifejezetten vagy a sorok között sok magyar és külföldi szövegben előfordul, s arról szól, hogy Pannónia a honfoglaláskor mint ‘*pascua Romanorum*’ (más változatban: mint ‘*Blachi, pastores Romanorum*’ — lakta terület) volt ismeretes. Ez a két elem a X. századtól fogva számos szövegben jelenik meg, különböző alakban, de mindig felismerhetően. E forrásokban kétségtelenül rokon hagyomány nyilatkozik meg, ha a szövegek nincsenek is olyan szoros rokonságban egymással, hogy egyiket a másikból lehetne származtatni.”¹⁷

A Duna-melléki „római” pásztorok regényes történetével találkozunk Bíborbanszületett Konstantinos „*De administrando imperio*” c. munkájának 29., 30. és 31. fejezetében. A magyar honfoglalás és megtelepedés politikai története szempontjából rendkívül jelentős forrásunk a bennünket érdeklő momentumot Salona városának az avarok részéről történt elfoglalása (603/604)¹⁸ kapcsán két változatban, megismételve adja elő. Nem kívánjuk itt a konstantinoszi mű sajátosságait ismételtelen hangsúlyozni, de kétségtelen, hogy a megkettőzött előadás éppen a munka sajátja. J. B. Bury¹⁹ által már egyszerűen fércműnek (patchwork) aposztrofált munkáról H. Grégoire megállapította, hogy az szinte minden esetben megkettőzött adja elő az eseményeket, úgynevezett „doublette”-eket tartalmaz. Itt is egy ilyen „doublette”-tel állunk szemben, amelyből C. A. Macartney a 30. fejezetben olvasható elbeszélésnek tulajdonít nagyobb történeti hűséget.²⁰ Jelen esetben mi sem egyetlen történet három különböző helyen előforduló töredékeire gondolunk, hanem — amint azt

9 Amennyiben a *pastores romanorum* esetében nem jelzős genitívusra gondolunk, úgy a „római” szolgálatban állott pásztoroknak maguknak nem kellett szükségszerűen „rómaiak”-nak lenniük. Ebben az esetben a Pannóniát a keresztény és „római” oikumené jogigényével hódoltató frank uralomra is gondolhatunk. Így az egykor a frank birodalom részét képező avar királyság (regnum Avarorum) esetében ezeknek a „rómaiak”-nak a pásztorai — történetesen — az akkor ott élő avarok is lehettek!

10 VÁ CZY Péter 1938.

11 DARKÓ Jenő 1996. 179—187.

12 A sorsdöntő csata helye az Anonymusnál megőrzött krónikás hagyomány alapján Bánhida volt. — Vö.: VAJAY Szabolcs 1966. 22.

13 SRH. I. 269.

14 KÉPES KRÓNKA... 1978. 47.

15 Uo. 53.

16 Tudjuk, hogy a román történetírás Gelu személyével hozza kapcsolatba ezeket a magyar krónikákban is szereplő vlachokat, minden különösebb alap nélkül!

17 MACARTNEY, C. A., „*Pascua Romanorum*” in: Századok. 1940. 4.

18 DÖLGER, F., *Regesten der oströmischen Kaiserkunden*. 1925. nos. 153, 154.

19 BURY, J. B. 1906. 511—577.

20 MACARTNEY, C. A. 1940. 5.

Püspöki Nagy Péter²¹ már előttünk helyesen felismerte: egyetlen történet két változatával állunk itt szemben.

A császár ugyanis előadja, hogy (c.29.) „Diocletianus császár nagyon beleszeretett Dalmácia földjébe, ezért Rómából is hozatott népet családjáikkal együtt, s Dalmáciának ezen a földjén telepítette le ezeket, akiket rómaiaknak (Ρωμαῖοι) neveztek, mivel Rómából költöztek át, s mind máig ezt az elnevezést viselik. ... Ezeknek a rómaiaknak a fennhatósága egészen a Duna folyóig terjedt, s amikor egyszer át akartak kelni a folyón és meg akarták tudni, hogy kik laknak a folyón túl, átkelvény a fegyvertelen szklavín népeket találták ott, akiket avaroknak is hívtak. ... Minthogy a rómaiak (Ρωμαῖοι) ezeket az avarokat fegyvertelenül és harcra készületlenül találták, leverték őket, és zsákmányt és foglyokat ejtve visszatértek.” Majd így folytatja: „Ugyanis közel a tengerhez ... van egy város, melyet Salonának neveznek, ... abban gyülekeztek a rómaiak ... és onnan indultak el ... a folyóhoz. Minthogy a ... helyőrség sok évig megvolt, a folyón túl lakó szlávok, akiket avaroknak is neveztek, meghányták-vetették egymás között a dolgot. ... Így tanakodva a szlávok, akiket avaroknak is neveztek, s midőn a rómaiak átkelve (ti. a folyón) lesbe álltak, és rájuk támadván legyőzték őket. Az előbb említett szlávok a határszorosba (Klissza) értek, megengedték nekik (ti. a rómaiak), hogy (azon) áthaladjanak. Mihelyt ezek (ti. a szlávok) átértek, tüstént kikergették a rómaiakat és az említett Salona városát elfoglalták. Letelepedvén ott, kezdtek attól fogva lassacskán fosztogatni a mezőkön és a magasabb helyeken lakó rómaiakat, s kiirtván őket, lakóhelyüket birtokukba vették.”²²

A 30. fejezetben olvasható a következő történet: „Van egy város ..., melyet Salonának neveznek. ... Ez a város volt egész Dalmácia feje. Nos hát Dalmácia többi városából minden évben összegyűltek lovas katonák, és mintegy ezret kiküldtek Salonából, s örködtek a Duna folyónál az avarok miatt. Mert az avarok a Duna folyón túl tanyáztak, ahol most a nomád életet élő türkök (magyarok) vannak. A dalmáciaiak, akik évente elmentek oda, gyakran látták a folyón túl a barmokat és az embereket (τα τε κτηνη και του ανθρωπου). Egyszer aztán elhatározták, hogy átkelnek és kipuhatolják, hogy kik azok, akik ott élnek. Átkelvény csak az avarok feleségeit és gyermekeit találták ott, a férfiak és a fiatalság azonban hadjáraton volt. Hirtelen rájuk törvén foglyul ejtették őket, és háborítatlanul tértek vissza, magukkal hozva a zsákmányt Salonába. Amint azután az avarok visszatértek ..., azután felültek lovaikra ..., valamennyien felkerekedtek, hadi rendben és elindultak Salona ellen. .... Leölték tehát a városbelieket mind, és attól fogva Dalmácia egész területét birtokukba vették és meglepedtek benne. Csak a tenger melléki városok nem adták meg magukat. ... Látván tehát az avarok, hogy ez a föld gyönyörű, letelepedtek rajta.”²³

A 31. fejezet története pedig így szól: „... amikor az

avarok kiűzték onnan a rómaiakat, akiket Diocletianus császár Rómából vitt és telepített oda (ti. Dalmáciába), ezért is nevezték őket rómaiaknak (Ρωμαῖοι), minthogy Rómából költöztek át ezekre a területekre, vagyis a most Horvátországnak és Szerbiának nevezett területekre. Mint-hogy pedig ezeket a rómaiakat (Ρωμαῖοι) Herakleiosznak a rómaiak (Ρωμαῖοι) említett császáranak idejében az avarok kiűzték, földjeik pusztává lettek. Így hát Herakleios császár parancsára ezek a horvátok levérven és kiűzvéen onnan az avarokat, ... meglepedtek az avaroknak ezen a földjén, melyen most is laknak. ... Ez a föld, melyen a horvátok meglepedtek, eredetileg a rómaiak császáranak fennhatósága alatt volt, minek következtében ezeknek a horvátoknak a földjén, Salona városában, Spalato közelében mostanáig megtalálható Diocletianus császár palotája és lóversenypályái.”²⁴ A konstantinoszi elbeszélésbe beleláthatjuk azoknak a Diocletianus által letelepített rómaiaknak, később római előkelőknek a történetét, akiknek a pásztorai ezen a Duna-menti vidéken legeltették állataikat. A jól értesült császári szerzővel szemben azonban jól tudjuk, hogy Pannónia rómaiakkal történt betelepítése már jóval Diocletianus (284—305) uralkodása előtt megtörtént. Annál talányosabb kérdés kideríteni, hogy éppenséggel a Diocletianus uralkodása alatt, „második hullámban” letelepített rómaiak alatt kiket kell értsünk. — Tudjuk ugyanis, hogy a balkáni vlachokról (βλαχοι) először a Komesz fiai (Kometopouloi) lázadása esetén hallunk, Sámuel cár testvéreinek, Dánielnek és Áronnak valahol az epiroszi hegyekben történt meggyilkolása kapcsán, a X. század végén.²⁵ Nem sokkal később, 1100 táján egy kb. száz családból (cätun) álló vlach pásztoroközösség bukkan fel az athoszi monostor birtokán, amelyet 1104-ben kiűztek onnan.²⁶ Megítélésünk szerint túl nagy merészség kell ahhoz, hogy Konstantinos császárnak a balkáni vlachok megjelenése előtt mintegy ötven évvel (948 táján) írásba foglalt művében Diocletianus telepeseiként (coloni) szerepeltetett rómaiakban ezeknek a vlachoknak az elődeit lássuk. — Visszatérve Anonymus előadására, az ott olvasható „római pásztorok”-at — tudjuk — „romani principes” telepítették le, akik így maguk nem voltak szükségszerűen „rómaiak”: a pásztorok megnevezése legfeljebb arra utal, hogy a rómaiak szolgálatában állottak. Éppen Konstantinos előadásából tudjuk, hogy a pásztorok, akik nyájaikat a Dunán „túl” legeltették, avarok, vagy — másik esetben — avaroknak nevezett szlávok voltak.

A Nesztor-féle krónikaként (PVL) emlegetett legrégebbi orosz krónika előadása szerint a magyarok meglepedése előtt ezen a vidéken „dunai szlávok” laktak, akiket a vlachok (rómaiak?) megtámadtak, „letelepedtek köztük és leigázták őket...” Az előadás szerint ezek a szlávok (szlovének) később a Visztula (Visla) folyó mentén telepedtek meg.²⁷ A krónika szerint az így elköltözött szlávok (szlovének) utódai a bolgárok voltak, „akik letelepedtek a

21 PÜSPÖKI NAGY Péter 1985. 27.

22 BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTINOS (=DAI) 1950. 125.

23 Uo. 141, 143. — Vö.: MACARTNEY, C. A. 1940. 5.

24 DAI 1950. 147. — Vö.: MACARTNEY, C. A. 1940. 5.

25 BRÉHIER, L. 1969. 188.

26 DÖLGER, F. 1925. Regesten ad a. 1015. okt.; DÖLGER F., Regesten II. 1925. 49. Nr. 1226. — vö.: GYÓNI M., A Paristrioni „államalakulatok” etnikai jellege. Bp., 1943. 91. Uő: A Balkán-félszigeti vlachok kétlegelő pásztorokodása a középkorban. In: MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményei. I. k. 3—4. sz. 343—344.

Duna mentén, a szlovének telepes utódai lévén”.²⁸ Őket a szlávok (szlovének) földjén a fehér ugorok (értsd: magyarok) követték. „Ezek az ugorok pedig Iraklij (értsd: Herakleios 610—641) császár idejében tűntek fel, aki Chozroj (Kosroes 590—628) perzsa császár ellen hadakozott.”²⁹ Az avarok (*oborok*) is Herakleiosz császár ellen harcoltak. „Ezek után jöttek a pecenigek (besenyők), majd a fekete ugorok vonultak Kiev mellett, később, Oleg idejében ...”³⁰ Az ugorok (magyarok) Kiev mellett vonultak (888). „Keletről jövet átvergődtek a nagy hegyeken, amelyeket később róluk ‘magyar hegyeknek’ neveztek, és megütözték az azon a vidéken élő vlachokkal (rómaiak?) és szlovénekkal (szlávok). Ott ugyanis először a szlovének (szlávok) telepedtek meg, de a vlachok elfoglalták (!) a szlovének országát. Azután pedig a magyarok elűzték a volochokat (!) és azon a földön (Pannóniában?) megtelepedvén követték őket, a szlovéneket (szlávokat) hatalmuk alá vetették, és (ezt a földet) azóta nevezik magyar földnek (Zemlja Ugorskaja).”³¹ — Mint tudjuk, Pauler Gyula máig érvényes felfogása szerint Pannónia elfoglalásával, a 900. esztendőben tekinthetjük befejezettnek a honfoglalást.³² Akkor pedig a magyarok éppenséggel a frankoktól vették el Pannóniát. Éppen azért a Nesztornál (PVL) említett volochok vagy rómaiak nem lehetnek mások, mint a frankok, jelen esetben bajor-németek, és nem a mai értelemben vett románok. — Kézenfekvőnek tűnik ugyanakkor C. A. Macartney feltevése, miszerint a szláv változatban szereplő „*vlach*” megjelölés eredetileg a görög forrásban szereplő „*római*” (Romanus) névnek felel meg.³³ Tudjuk: a honfoglalás célponti területét, Pannóniát a rómaiak törvényes utódaiként a frankok tartották birtokukban 900 előtt.

Vizsgáljuk meg közelebbről, hogy kik is lehettek a Nesztor krónikában (PVL) említett „rómaiak” (vlachok) a Kárpát-medencében, a IX. században. A választ Bíborbanszületett Konstantinos „A birodalom kormányzásáról” című munkájában találjuk meg, aki 55 évvel a honfoglalás után meglehetősen biztos képet ad a terület népességi és hatalmi viszonyairól. Konstantinos esetében azonban a különféle tudósítások értelmezésekor meglehetősen óvatossággal kell eljárjunk. Nem csupán csak azt kell figyelembe vennünk, hogy a tudós szerző esetenként más és más forrásból merített, hanem arra is tekintettel kell legyünk, hogy a műben ugyanaz az esemény megismételten, legalább még egy, esetenként több variánsban fordul elő.

Konstantinos négy esetben tudósít Pannóniáról, amikor kifejezetten utal a tartomány nevére. Érdekes módon saját kora politikai földrajzi állapotából kiindulva meglehetősen pontosan határozza meg Pannónia fekvését (c. 27.), mégpedig arra a vidékre teszi, „ahol most a türkök lakoz-

nak”.³⁴ Tudja jól, hogy Pannóniát valamikor a langobardok (c. 27.), a gepidák és az avarok (c. 25.) „a Singidunum és Sirmium közötti területen” lakták.³⁵ A gótokról, „akik eleinte Pannóniát bírták”, pedig egyenesen azt írja, hogy „az ifjabb Theodosios engedélyével, uralkodásának 19. évében Thrákia területén telepedtek le ... Zénon engedélyével Theoderik patrikios és consul vezetésével birtokba vették a nyugati birodalmat” (c. 25.).³⁶ Éppen azért tűnik teljesen érthetetlennek az a megjegyzése, miszerint (c. 24.) „Hispania nevét” — úgymond — „Pannóniára változtatták”. — Másfelől egy közelebbről meg nem határozható, éppen azért csakis Pannóniára emlékeztető „Paganía” (Παγανία) esetében a császári szerző azt írja, hogy annak „földje a rómaiak császáranak fennhatósága alatt állt, de ezeket a földeket az avarok elpusztították, ugyanis kiűzték onnan a most Dalmáciában és Dyrrachionban lakó rómaiakat...”! (c. 32.)³⁷ Más helyen ugyanakkor megjegyzi: „A Dalmáciába jött horvátok közül kivált egy rész, és elfoglalta Illyricumot és Pannóniát ... Néhány évig a Dalmáciában élő horvátok is alattvalói voltak a frankoknak.” (c. 30.)³⁸ Dalmácia Velencével — és tegyük hozzá Pannóniával — együtt került frank uralom alá. (c. 28.)³⁹

Mostani előadásunk szempontjából azonban sokkal érdekesebb az, hogy az avarok foglalása Konstantinosnál minden esetben negatívumként jelentkezik, aminek köszönhetően az avarok által elfoglalt területek minden esetben pusztává lettek. A konstantinoszi mű 31. fejezetében foglalt részleten túl a 32., 33. és 35. fejezet hasonlóképpen említést tesz arról, hogy az avarok által meghódított területek pusztává váltak.⁴⁰ A 32. fejezetben a következőket olvassuk: „S minthogy a mostani Szerbia (Σερβλία), Paganía (Παγανία) és az úgynevezett Zachlumok földje meg Terbunia és a Kanaliták földje a rómaiak császáranak fennhatósága alatt állt, de ezeket a földeket az avarok elpusztították (ugyanis kiűzték onnan a most Dalmáciában és Dyrrachionban lakó rómaiakat).”⁴¹ A 33. fejezetben pedig arról ír a szerző: „A zachlumoknak ez a földje a rómaiak császára alá tartozott, de minthogy az avarok rabigába hajtották a földet és annak népét, teljesen pusztává lett.”⁴² A 35. fejezet arról tudósít: „Diokleia földje korábban maga is a rómaiak birtokában volt, akiket Diocletianus császár költöztetett át Rómából ... De minthogy ezt a földet is rabigába hajtották az avarok, pusztává lett (χωρα ... ηρημωτα) és Herakleios császár alatt telepítették be újra, mint Horvátországot, Szerbiát és a Zachlumok földjét, Terbuniát és Kanali földjét is.”⁴³ Ezzel az ismételten hangoztatott megállapításával, úgy tűnik, mintha a tudós császár megmagyarázná a „Pannoniorum et Avarorum solitudines” Reginonál olvasható toposzát.⁴⁴

27 MACARTNEY, C. A. 1940. 6. — Vö. HODINKA Antal 1916. 33.

28 HODINKA Antal 1916. 33.

29 Uo.

30 Uo.

31 Uo. 41.

32 PAULER Gyula 1900. 43.

33 MACARTNEY, C. A. 1940. 6. — Hasonló véleményen van GYÓNI M., Les voloches des annales primitives de Kiev. In: Études Slaves et Roumains. 1949. 68—69.

34 DAI 1950. 115.

35 Uo. 105.

36 Uo. i. h.

37 Uo. 153. — ‘Paganía’ esetében másolói tollhízára gondolunk.

38 Uo. 143.

39 Uo. 119.: „... sok év multával megjelent Pippin király ...”

40 Uo. 153, 161, 163.

41 Uo. 153. — ami utalás Sirmium 582. évi ostromára és Sirmium lakóinak Dalmáciába történt költözésére. Vö.: KOLLAUTZ, A. 1970. 17.

42 Uo. 161.

43 Uo. 163, 165.

44 CHRONICON REGINONIS... 1978. 132.

- BRÉHIER, L.
1969. *Vie et mort de Byzance*. Paris
- BURY, J. B.
1906. *The Treatise De administrando imperio*. In: *Byzantinische Zeitschrift* (15). 511—577.
- CHRONICON REGINONIS...
1978. *Chronicon Reginonis in usum Scholarum*. Rec. Friedrich Kurze. (Reprint.) Hannover
- DAI
KONSTANTINOS, Biborbanszületett
1950. A birodalom kormányzásáról. Kiad és ford. Moravcsik Gyula. Bp.
- DARKÓ Jenő
1996. A IX. század időrendjéhez. In: *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2. 179—187.
2001. Egyháztörténeti és diplomáciai adalékok Pannónia frank hódoltatásához. In: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében 5. II.* (szerk.: S. Lackovits Emőke—Mészáros Veronika) Veszprém. 7—21.
- DEÉR József
1928. A magyar törzsszövetség és patrimoniális királyság külpolitikája. Kaposvár.
1941. A románok eredetének kérdése a középkori magyar történetírásban. In: *Magyarok és románok I.* (szerk.: Deér József és Gáldi László) 94—110.
- DEMOUGEOT, Emilienne
1979. *La formation de l'Europe et les invasions barbares*. Tom. II. Paris.
- DÖLGER, Franz
1925. *Regesten der oströmischen Kaisurkunden*. Bde. I—II. München—Berlin
- GYÓNI Mátyás
1943. A Paristrioni „államalakulatok” etnikai jellege. Bp., 1—91.
1949. *Les voloches des annales promotives de Kiev*. In: *Études Slaves et Roumains*. 30—42.
1951. A Balkán-félszigeti vlachok kétlegelős pásztorkodása a középkorban. In: *MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményei I. k.* 3—4. sz.
- HODINKA Antal
1916. *Orosz évkönyvek magyar vonatkozásai*. Bp.
- KÉPES KRÓNKA...
1978. *Képes krónika*. Ford. Geréb László. Bp.
- KOLLAUTZ, Arnulf
1970. *Denkmäler byzantinischen Christentum aus der AWARENZEIT DER DONAULÄNDER*. Amsterdam. 17.
- MACARTNEY, Carlile Aymer
1940. „Pascua Romanorum”. In: *Századok*. 1—11.
- PAULER Gyula
1900. *A magyar nemzet története Szent Istvánig*. Bp.
- PÜSPÖKI NAGY Péter
1985. *A tények erejével*. New York.
- SRH
1937. *Scriptores Rerum Hungaricarum*. Ed. E. Szentpétery. Bp.
- SCHÜNEMANN, K.
1923. *Die Deutschen in Ungarn bis zum 12. Jahrhundert*. Berlin
- SIDONIUS, Apollinaris
1895. *Opera*. Lipsiae
- VAJAY Szabolcs
1966. *Die Eintritt der ungarischen Stammesbundes in die europäische Geschichte (862—933)*. Mainz.
- VÁCZY Péter
1938. *Magyarország kereszténysége a honfoglalás korában*. In: *Szent István Emlékkönyv*. Bp.
1942. *Die Anfänge der päpstlichen Politik bei der Slaven*. Klny. Archivum Europae Centro Orientalis. Bp. 1—62.

JENŐ DARKÓ

„PASCUA ROMANORUM”

ANGABEN ZUR SIEDLUNGSGEOGRAFIE VON PANNONIEN VOR DER LANDESNAHME

Im 9. Abschnitt der Chronik von Anonymus spricht der Autor über die Völker von Pannonien vor dem Einzug der Ungarn. Wie er schreibt: „Das Land Pannonien wurde von Slawen, Bulgaren und Vlachen, sowie von römischen Hirten bewohnt.” Der Chronik vom 11. Jahrhundert und der Beschreibung der späteren Chroniken gegenüber identifiziert Anonymus die Vlachen nicht „mit den römischen Hirten”. Seiner Auffassung nach wurden diese römischen Hirten („pastores romanorum” wurde von ihm als Genitiv mit Attribut aufgefasst!) damals von bestimmten römischen Vornehmen in Pannonien angesiedelt. Anonymus

soll auch noch wissen, dass Pannonien nach dem Tod von Etzel (453) wieder unter römische Herrschaft gefallen sei. Die Bilderchronik und die von Kézai kennen aber „die römischen Hirten” nicht mehr, und das so auch nicht, dass Pannonien irgendwann mit dem Namen „pascua romanorum” erwähnt worden ist.

Im Laufe der Analyse des bei Anonymus befindlichen Teiles zählt der Verfasser die bekannten Quellen auf, so die Angaben der ungarischen Chroniken, der Arbeit des im Purpur Geborenen Constatinos (DAI) und die der russischen Annalen.